

por. dr Daniel MICHALSKI

Wykładowca stowarzyszony w Wydziale Ochrony Zdrowia Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej
w Suwałkach.

**POWSZECHNA SAMOOBRONA W REJONIE PRZESMYKU
SUWAŁSKIEGO JAKO WARUNEK KONIECZNY ZAPEWNIENIA
BEZPIECZEŃSTWA LUDNOŚCI CYWILNEJ**

STRESZCZENIE

Autor niniejszego artykułu skupił się na badaniach dotyczących powszechnej samoobrony ludności cywilnej. Dokonując jej oceny na podstawie materiałów normatywnych i przeprowadzonych badań własnych. W pierwszej kolejności dokonał diagnozy realizacji zadań związanych z powszechną samoobroną, a następnie na tej podstawie ocenił jej wpływ na stan systemu bezpieczeństwa narodowego. Na zakończenie autor odniósł się do wpływu obecnego stanu na bezpieczeństwo ludności cywilnej w szczególności w regionach przygranicznych.

ABSTRACT

Sentence present in this article focuses on considerations about condition of common self-defense civilian population and influence of this condition to state security system. For this purpose, author made a resource act of law and he made own resource basic on poll carry out with civilian population. At the end he gave statement about impact of condition self-defense to stability of civilian population, a specially in border region of state.

1. WSTĘP

System bezpieczeństwa narodowego Polski, w ostatnich latach ulega nieustannym zmianom organizacyjnym. Transformacja ta spowodowana jest przede wszystkim wejściem Polski do NATO oraz Unii Europejskiej (UE). W wyniku czego Polska stała się państwem granicznym nie tylko z punktu widzenia Państwowego ale również sojuszniczego. Obecność Polski w strukturach międzynarodowych spowodowały konieczność dostosowania narodowego systemu bezpieczeństwa do wymagań sojusznicznych. Kolejnym – a może najważniejszym – powodem zmian w dziedzinie bezpieczeństwa jest wzrost zagrożeń bezpieczeństwa narodowego spowodowanego między innymi konfliktem w pobliżu granic

Polski (konflikt na Ukrainie), napływem uchodźców do krajów Unii Europejskiej oraz licznymi atakami terrorystycznymi nękającymi Stary Kontynent.

Polska, by sprostać wymaganiom sojusznikom i uzyskać zdolność do przeciwstawienia się zagrożeniom przeprowadza reformy systemu bezpieczeństwa, opierając swoje działania przede wszystkim na podsystemie obronnym. Zapominając albo bagatelizując potrzebę reformy podsystemu ochronnego, a w szczególności Obrony Cywilnej oraz Powszechnej Samoobrony.

Zaniedbania dotyczące ochrony ludności cywilnej na wypadek konfliktu zbrojnego wpływają negatywnie na cały system bezpieczeństwa narodowego. Należy zwrócić uwagę, że stan ochrony ludności wpływa nie tylko na podsystem operacyjny (wykonawczy), ale również na podsystem wsparcia (społeczny i gospodarczy). Wyraża się to m.in. przez uzupełnienie walczących wojsk oraz sprawne funkcjonowanie aparatów administracji publicznej i infrastruktury krytycznej.

Podsystem ochronny zgodnie ze strategią bezpieczeństwa narodowego składa się z:

1. wymiaru sprawiedliwości;
2. służb specjalnych;
3. instytucji przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu i ekstremizmu;
4. instytucji właściwych do spraw cyberbezpieczeństwa;
5. instytucji ochrony infrastruktury krytycznej;
6. służby porządku publicznego;
7. służby bezpieczeństwa powszechnego;
8. służb granicznych;
9. służb ochrony najważniejszych organów władzy i administracji publicznej;
10. inne podsystemy ochronne.

Próżno jednak doszukiwać się w powyższych strukturach podsystemu ochronnego tak istotnego elementu ochronny ludności jak „powszechna samoobrona”, pomimo wskazania tego elementu w ustawie o powszechnym obowiązku obrony RP¹. Niniejszy artykuł ma na celu dokonanie diagnozy stanu powszechnej samoobrony oraz ocenę jej wpływu na stan ochrony ludności w przypadku zewnętrznego zagrożenia. By osiągnąć zakładany cel wygenerowano problem badawczy wyrażony pytaniem: *Jaki jest stan powszechnej samoobrony ludności*

---

¹ Rozdział 4 Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. (Dz.U. 1967 nr 44 poz. 220) w całości został poświęcony powszechnej samoobronie.

cywilnej i jaki jest jego wpływ na stan ochrony ludności w Polsce? Badania przeprowadzono w terenie kilku miejscowości wchodzących w skład „Przesmyku Suwalskiego”. Wybór terenu badań był celowy, związany z przewidywanym kierunkiem zagrożenia zewnętrznego. W związku z czym ludność z tego terenu w pierwszej kolejności będzie postawiona w stanie konieczności do realizacji zadań związanych z powszechną samoobroną w wyniku wybuchy konfliktu zbrojnego na terenie Polski.

Badania przeprowadzono na podstawie analizy literatury przedmiotu badań, obowiązujących aktów prawnych z zakresu powszechnej samoobrony oraz planów obrony cywilnej i oceną realizacji zadań obrony cywilnej z terenu badań, które uzupełniono badaniami metodą sondażu diagnostycznego.

1. DIAGNOZA STANU POWSZECHNEJ SAMOOBRONY

Powszechna samoobrona ludności jest jednym z elementów kreujących bezpieczeństwo narodowe dlatego realizacja zadań z nią związanych jest istotna z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa. Jednak istota działań związanych z powszechną samoobroną kryje w słowie „powszechny”, które w słowniku języka polskiego jest identyfikowane jako: „wszystko obejmujący, ogólny, generalny, uniwersalny, **odnoszący się do wszystkich czasów, miejsc i ludzi; zawsze i wszędzie przyjęty albo stosować się dający[...]**”². Zgonie z takim rozumowaniem tego słowa można stwierdzić, że powszechna samoobrona to działania wykraczające poza sam system bezpieczeństwa narodowego i dotyczy wszystkich obywateli danego kraju (regionu) przed zagrożeniem. W celu realizacji przedsięwzięć prewencyjnych i obronnych przed zagrożeniem niezbędne jest podstawowe przeszkolenie z możliwych działań zachowując status osoby cywilnej zgodnie z prawem międzynarodowym³. Ustawodawca przewidział taką potrzebę czego wyrazem są niezbędne zapisy w polskim prawodawstwie.

Analiza aktów prawnych wskazała, że zgodnie z ustawą *o powszechnym obowiązku obrony RP* szkolenie z zakresu powszechnej samoobrony podlegają wszyscy obywatele, którym stan zdrowia na to pozwala⁴. Szkolenia prowadzi się w formie zajęć podstawowych lub ćwiczeń praktycznych, organizacja, zasady i wymiar szkolenia określa Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 września 1993 roku w *sprawie powszechnej samoobrony* (Dz.U. 1993 nr

---

² *Podręczny słownik języka polskiego, na podst. wydania M. Areta z 1938r*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1957, s. 244-245.

³ Zob. I protokół dodatkowy do konwencji genewskich.

⁴ Art. 169 ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP szczegółowo określa osoby zwolnione z obowiązku powszechnej samoobrony.

91 poz. 421). Analiza treści zawartych we wskazanym rozporządzeniu wskazuje, że organizowaniem szkolenia kierują właściwi terenowo szefowie obrony cywilnej (Wójtowie, Starości, Wojewodowie, Prezydenci miast). Zajęcia podstawowe prowadzi się na podstawie wcześniej opracowanych programów w cyklu pięcioletnim nie więcej niż 2 razy w roku w czasie wolnym od pracy w wymiarze do 4 godzin w dzień roboczy albo do 8 godzin w dzień wolny od pracy.

Tab. 1. Zestawienie liczby ludności objętych szkoleniem w ramach powszechnej samoobrony w 2014 roku z ogólną liczbą ludności w terenie badań

	ludność w ramach powszechnej samoobrony	pracownicy zakładów pracy w ramach powszechnej samoobrony	Liczba Ludności w wieku produkcyjnym	% przeszkolonych
Województwo podlaskie	6634	8537	1191918	1,2
Powiat Suwalski	0	78	35929	0,2
Miasto Suwałki (na prawach powiatu)	0	245	69316	0,3
Gmina powiatu Suwałki	0	0	7388	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie, na podstawie oceny stanu realizacji zadań obrony cywilnej w 2014 roku.

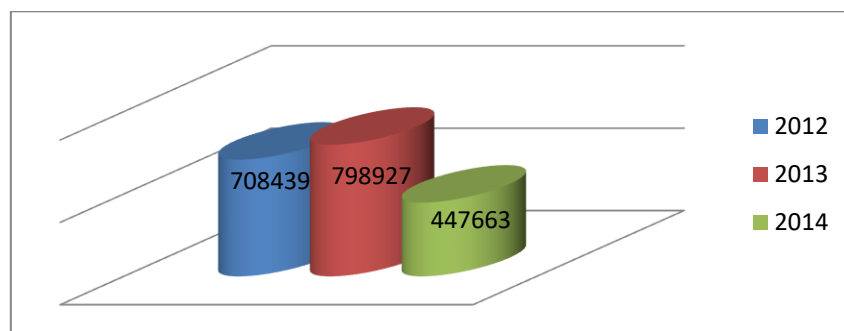
Analiza powyższych danych pozwala skonstatować, że ilość osób przeszkolonych z zakresu powszechnej samoobrony jest niewystarczająca i obejmuje w regionach przygranicznych (przesmyku suwalskiego) ok. 1% populacji. Należy jednak zauważyć, że szkolenia odbyły się w znacznej większości w ramach szkoleń pracowników w zakładzie pracy. A nie w ramach szkoleń organizowanych przez odpowiedzialnych terytorialnie osób wskazanych w aktach prawnych.

W celu weryfikacji otrzymanych danych uznano dokonano analizy ilości przeprowadzonych szkoleń z zakresu powszechnej samoobrony na terenie całego kraju. Poniżej przedstawiono dane dotyczące ilości osób przeszkolonych z zakresu powszechnej samoobrony.

Tab. 2. Liczba osób przeszkolonych oraz przeprowadzonych szkoleń w ramach powszechnej samoobrony w latach 2012-2014

Grupa szkoleniowa	2012		2013	2014		
	Liczba osób	Liczba szkoleń	Liczba osób	Liczba szkoleń	Liczba osób	Liczba szkoleń
Ludność w ramach powszechnej samoobrony	597937	2790	683312	5534	284594	2385
Pracownicy zakładów pracy w ramach powszechnej samoobrony	110502	2835	115615	2877	163069	3986
RAZEM	708439	5625	798927	8411	447663	6371

Źródło: opracowanie własne na podstawie oceny stanu przygotowania OC w latach 2012-2014.

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 1. Liczba osób przeszkolonych w ramach powszechnej samoobrony w latach 2012-2014

Przeprowadzone badania wskazały na duży spadek ilości osób przeszkolonych w 2014 roku. Z powyższego wykresu wynika, że ilość osób przeszkolonych w 2014 roku była o 46% mniejsza niż w 2013 roku i 42% mniejsza niż w 2012 roku. Taki stan rzeczy ma negatywny wpływ na stan całego systemu bezpieczeństwa narodowego. Pomimo faktu, że przedstawione dane dotyczą lat 2012-2014 można stwierdzić, że ze względu na brak zmian legislacyjnych dotyczących tego szkolenia nie liczba osób przeszkolonych w ramach powszechnej samoobrony nie uległa zmianom. Potwierdza to również ostatnio publikowane dane z 2016 roku.

Tab. 3. Liczba przeszkolonych szkoleń i osób przeszkolonych z zakresu powszechnej samoobrony w 2016 roku.

Grupa szkoleniowa	2016	
	Liczba osób	Liczba szkoleń
Ludność w ramach powszechnej samoobrony	313446	2909
Pracownicy zakładów pracy w ramach powszechnej samoobrony	133709	3115
RAZEM	447155	6024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Oceny przygotowań w zakresie ochrony ludności i obrony cywilnej w Polsce za 2016 rok”.

Badania teoretyczne zostały potwierdzone również przez badania empiryczne metodą sondażu diagnostycznego, w którym respondenci odpowiadali na pytanie *Czy kiedykolwiek brałeś/brłaś udział w szkoleniu (kursie, zajęciach, warsztatach), na którym poruszano tematykę działania w sytuacji zagrożenia ?*

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 2. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy kiedykolwiek brałeś/brłaś udział w szkoleniu (kursie, zajęciach, warsztatach), na którym poruszano tematykę działania w sytuacji zagrożenia?”

W celu uzupełnienia przeprowadzonych badań, respondentom, którzy odpowiedzieli pozytywnie (Tak) na powyższe pytanie, zadano kolejne w celu sprecyzowania miejsca prowadzenia szkolenia. Wyniki tak przeprowadzonych badań pozwalają stwierdzić, że przy próbie 200 respondentów tylko jeden z nich brał udział w szkoleniu poruszającą problematykę działania w przypadku zagrożenia organizowanym przez obronę cywilną (zgodnie z rozporządzeniem w sprawie powszechnej samoobrony).

W dalszej części badań skupiono się na innych aspektach powszechnej samoobrony. Należy bowiem zauważyć, że zadania związane z powszechną samoobroną nie wiążą się jedynie z realizacją szkoleń. Zadania związane z powszechną samoobroną ludności określa również art. 173. Ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP. *W ramach przygotowania do samoobrony osoby posiadające obywatelstwo polskie mogą być zobowiązane do:*

- 1. przygotowania ochrony budynku lub lokalu mieszkalnego oraz mienia osobistego i indywidualnego;*
- 2. zabezpieczenia własnych źródeł wody pitnej i środków spożywczych przed zanieczyszczeniem lub skażeniem;*
- 3. utrzymywania i konserwacji posiadanego oraz przydzielonego sprzętu i środków ochrony;*
- 4. utrzymywania i konserwacji domowych pomieszczeń ochronnych;*
- 5. wykonywania innych przedsięwzięć mających na celu ochronę własnego życia, zdrowia i mienia oraz udzielania pomocy poszkodowanym.*

Na uwagę zasługuje fakt, że w celu poprawnej realizacji powyższych zadań niezbędne jest ich uszczegółowienie. Zadanie to zostało postawione w omawianym już rozporządzeniu w sprawie powszechnej samoobrony, które traktuje, że w celu realizacji przedsięwzięć związanych z ochroną ludności wójt lub burmistrz określa sposoby:

- 1. postępowania po ogłoszeniu sygnałów alarmowych;*
- 2. przygotowania do ochrony lokali, budynków mieszkalnych i gospodarczych, żywności, wody, płodów rolnych i pasz;*
- 3. utrzymania w należyтым stanie technicznym sprzętu i środków ochrony;*
- 4. przygotowania i wykorzystania domowych pomieszczeń ochronnych;*
- 5. postępowania w rejonach porażenia kłesk żywiołowych i innych zagrożeń oraz udzielania pomocy poszkodowanym⁵.*

---

⁵ Par. 10 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 września 1993 r w sprawie powszechnej samoobrony ludności.

Analiza dostępnych materiałów z terenu badań pozwala skonstatować, że odpowiedzialni za realizację tego zadania nie zrealizowali go w sposób ogólnie dostępny przez ludność zamieszkałą dany teren (brak broszur informacyjnych, informacji na stronach internetowych urzędów). Zadania związane z powszechną samoobroną nie zostały również ujęte w żadnym z Planów Obrony Cywilnej omawianego terenu – pomimo takiego obowiązku narzuconego przez par. 10 pkt 2 analizowanego rozporządzenia.

Z przeprowadzonych badań można stwierdzić, że pomimo ujęcia w polskim prawie niezbędnych aktów ustawodawczych i wykonawczych realizacja zadań związanych z powszechną samoobroną jest bagatelizowana na szczeblach administracji terytorialnej. Wyrazem tego jest przeprowadzanie niewystarczającej ilości szkoleń z zakresu problematyki powszechnej samoobrony, jak również brak opublikowanych wytycznych ogólnie dostępnych dla ludności cywilnych dotyczących zachowania się w przypadku zagrożenia.

2. WPLYW STANU POWSZECHNEJ SAMOBRONY NA SYSTEM BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Konieczność organizacji powszechnej samoobrony została po raz pierwszy wyrażona publicznie przez gen dyw. Bolesława Chochę po koniec 1963 roku, który stwierdził, że na obronę kraju składają się dwa elementy pierwszy – powszechne, obronne przygotowanie społeczeństwa, drugi – przygotowanie odpowiednich sił i środków. Następnie zauważył, że „Obronne przygotowanie społeczeństwa polega min. na zapoznaniu się ze skutkami działania środków rażenia i sposobami ochrony przed nimi”⁶. Należy zatem zauważyć, iż celem szkolenia ludności z tematyki powszechnej samoobrony jest przygotowanie ludności cywilnej do samoobrony przed działaniami nieprzyjaciela.

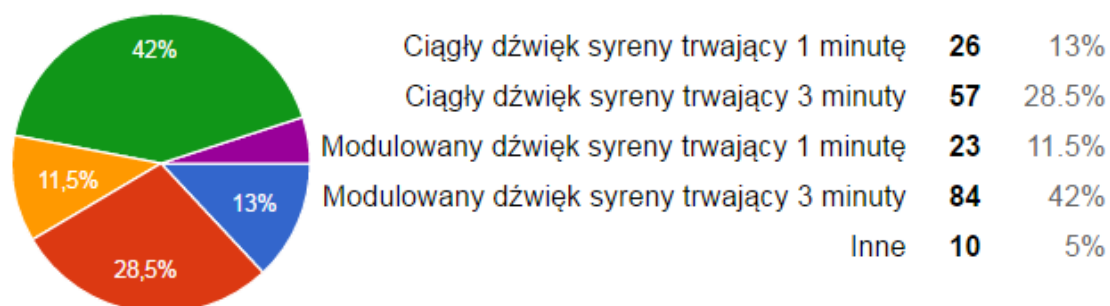
Brak szkoleń z zakresu powszechnej samoobrony skutkuje brakiem wiedzy z zakresu działania na wypadek zagrożenia, powyższe badania potwierdziły znikomą ilość prowadzonych szkoleń oraz niewystarczające informowanie ludności o działaniu na wypadek zagrożenia. Celem sprawdzenia założonej hipotezy dotyczącej niewystarczającej wiedzy z zakresu powszechnej samoobrony przeprowadzono badanie metodą sondażu diagnostycznego. Respondentom zadano pytania z zakresu powszechnej samoobrony. Pierwsze pytanie

---

⁶ B. Chocha, Obrona powinna być powszechna, „Żołnierz Wolności” 1963, nr 272.

dotyczyło sygnału akustycznego ogłoszenia alarmu. Poniżej przedstawiono rozkład odpowiedzi na zadane pytanie.

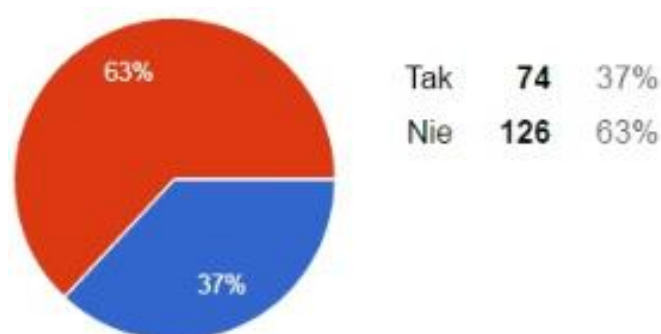

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 3. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Sygnałem akustycznym ogłoszenia alarmu jest?”.

Analiza otrzymanych wyników badań pozwala stwierdzić że ponad połowa respondentów (58%) nie zna sygnału ogłoszenia alarmu. Już powyższe może stanowić przesłanki do potwierdzenia hipotezy dotyczącej niewystarczającej ilości szkoleń. Jednak należy zauważyć, że sama znajomość sygnału nie gwarantuje jeszcze znajomości czynności realizowanych po ogłoszeniu alarmu (w czasie zagrożenia).

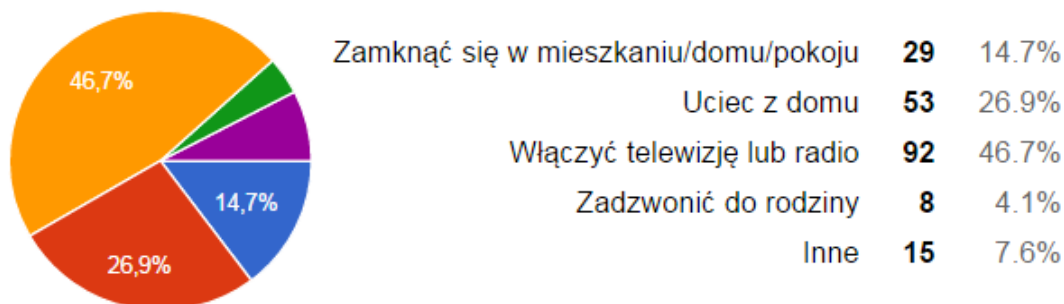
W związku z powyższym za celowe uznano zadanie pytania respondentom „Czy wiesz jak się zachować i co robić po ogłoszeniu alarmu?”. Poniżej zaprezentowano rozkład odpowiedzi na zadane pytanie.

Źródło: Opracowanie własne.

Rys. 4. Rozkład odpowiedzi na pytanie - czy wiesz jak zachować się i co robić po ogłoszeniu alarmu?

Analiza otrzymanych wyników potwierdza samoświadomość społeczeństwa dotyczącą braku znajomości czynności jakie należy zrealizować po ogłoszeniu alarmu. W celu potwierdzenia powyższych sądów przeprowadzono dalsze badanie, prosząc respondentów o wskazanie pierwszej czynności, jaką należy wykonać po ogłoszeniu alarmu.

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 5. Rozkład wskazanych odpowiedzi na pytanie - jaka jest pierwsza czynność po usłyszeniu sygnału ogłoszenia alarmu?

Pierwszą czynnością po usłyszeniu sygnału dźwiękowego o ogłoszeniu alarmu powinno być włączenie odbiorników telewizyjnych lub radiowych w celu otrzymania informacji o rodzaju zagrożenia. Z powyższych badań wynika że ponad połowa respondentów (53%), nie wie jaka powinna być pierwsza czynność po ogłoszeniu alarmu. Potwierdza to w ostateczności zakładaną hipotezę. Taki stan rzeczy może powtórzyć sytuację z II Wojny Światowej w czasie której podczas pierwszych dni konfliktu powstały ogromne kolumny uchodźców oddalających się od linii frontu. *września rozpoczął się spontaniczny ruch ewakuacyjny ludności zgodny kierunkiem odwrotu Wojska Polskiego. Napływające z kierunku Grajewa i kierujące się na Wyszaków i Pultusk fale uchodźców liczące ok. 70 tys. osób tworzyły kilkunastokilometrowe kolumny zgodnie z zapisami historycznymi ewakuacja była niezorganizowana, a wśród ludności nastąpiła panika. Również 13 sierpnia, nocą, rozpoczęła się ewakuacja urzędów i ludności z Warszawy, która zmieniła się w dziką i żywiołową ucieczkę z miasta władz i ludności⁷.*

Brak przeprowadzonych szkoleń z zakresu powszechnej samoobrony oraz niewystarczająca ilość kampanii informacyjnych z tego tematu, powoduje brak wiedzy społeczeństwa na temat wpływający bezpośrednio na ich bezpieczeństwo w czasie zagrożenia

⁷J. Suwart, *Kronika obrony cywilnej w Polsce 1922-1984*, w-wa, s. 43.

państwa. Należy sobie uświadomić, że takie zaniedbania będą miały opłakane skutki nie tylko dla samej ludności cywilnej ale również dla całego systemu bezpieczeństwa narodowego.

Ludność, która nie zostanie ewakuowana lub schroniona przed zagrożeniami, ludność która nie zna czynności przeciwdziałania na wypadek zagrożenia, jest ludnością straconą. A to przecież ta sama ludność, która w przyszłości będzie pracować w podsystemach gospodarczych wspierających dalsze działania zbrojne lub odbudowywać państwo po zakończonym konflikcie. To także ta sama ludność, która będzie zasilać szeregi rezerw osobowych sił zbrojnych lub innych instytucji państwowych wspierających działania zbrojne.

Dlatego też warunkiem niezbędnym, koniecznym dla zapewnienia bezpieczeństwa ludności ale także działalności aparatu państwowego jest prowadzenie powszechnej samoobrony i doszkalanie ludności z jej zakresu w szczególności w regionach przygranicznych na kierunkach najbardziej zagrożonych jakim jest niewątpliwie „przesmyk suwalski”.

Czynności jakie powinny zostać ustalone przez odpowiedzialne terytorialnie władze administracji terenowej i przekazane mieszkańcom to m.in. po pierwsze kanał informacyjny na którym będą podawane informacje o typie zagrożenia (zgodnie z notatką uzgodnień pomiędzy organem administracji a mediami); rejony zbiórki do ewakuacji; miejsca schronów lub ukryć; inne wg. specyfiki danego terenu.

WNIOSKI

Na podstawie przedstawionych badań można stwierdzić, że obecnie pomimo istniejących regulacji prawnych narzucających obowiązek szkolenia w zakresie powszechnej samoobrony nie są one przeprowadzane w sposób umożliwiający podstawowe przeszkolenie ludności cywilnej z zakresu tej tematyki. Przedstawione dane jednoznacznie potwierdzają małą ilość przeprowadzonych szkoleń oraz znikomy – jeden - procent przeszkolonej ludności w rejonie przesmyku suwalskiego.

Niedociągnięcia w zakresie szkolenia ludności unaoczniono również przez wskazanie braku realizacji obowiązku informowania o działaniach na wypadek ogłoszenia alarmu. Autor nie doszukał się publikacji na stronach internetowych administracji terenowych informacji na temat działania w przypadku zagrożenia. Ponadto, brak jest ujętych zadań w tym zakresie w planie obrony cywilnej (co również zostało narzucone przez obowiązujące akty prawne).

Powyższe skutkuje to brak wiedzy obywateli na temat działania na wypadek zagrożenia, co bezpośrednio wpływa na bezpieczeństwo obywateli i również na stan systemu bezpieczeństwa narodowego.

Ostatecznym dowodem na brak wiedzy ludności z zakresu powszechnej samoobrony był trening działania systemu alarmowego, który miał miejsce na terenie całej Polski w terminie 07 czerwiec 2017 roku. Podczas ćwiczeni dźwięk syreny nie wywołał w śród przechodniów zbyt dużego zainteresowania. Sam odgłos syren powinien wywoływać automatycznie świadome działanie każdego obywatela wystrzegając się jednocześnie od panik. Jednak ze względu na możliwości taktyczno-techniczne obecnych środków walki (w szczególności szybkość środków napadu powietrznego) działanie powinno być świadome i zdecydowane – w trosce o bezpieczeństwo swoje i swoich najbliższych.

Należy stwierdzić, że taki stan rzeczy jest zagrożeniem dla społeczeństwa w szczególności w rejonach przygranicznych, a władze państwowe i terytorialne powinny dołożyć starania skierowane na wyedukowanie ludności z zakresu powszechnej samoobrony. Możliwymi działaniami są filmy edukacyjne puszczane w ramach przerw reklamowych taki film edukacyjny powstał już Na początku lat 60. powstał również Omawiał on zasady zachowania się w czasie zagrożenia, zwracając uwagę, że: *nieświadomość niebezpieczeństwa, nieznajomość zasad zachowania się podczas alarmu oraz brak organizacji może kosztować życie*⁸. Należy również doprowadzić do umieszczenia na wszystkich stronach internetowych organów administracji terenowej informacji na temat schronów, miejsc zbiórek, punktów poboru wody (w przypadku jej braku) i innych istotnych informacji z punktu widzenia ewakuacji i egzystencji ludności cywilnej w przypadku zagrożenia.

---

⁸ Materiał filmowy Uwaga Alarm! - film edukacyjny z zakresu obrony cywilnej PRL [w:] <http://www.wykop.pl/link/988775/uwaga-alarm-film-edukacyjny-z-zakresu-obrony-cywilnej-prl/> [dostęp 14.03.2017r.].